

УКРАЇНІСТИКА В УГОРЩИНІ

Єлизавета Барань

Закарпатський Угорський Інститут ім. Ференца Ракоці II (Україна) –
Ніредьгазька Вища Школа (Угорщина)

Анотація. У статті розглянуто історію україністики в Угорщині. Указано на те, що україністичні дослідження в Угорщині беруть свій початок ще з першої половини XIX століття. Наголошено на тому, що внесок угорських славістів у розвиток україністики значний. Наразі україністичні дослідження проводяться у трьох вузах Угорщини.

Ключові слова: україністика в Угорщині, Будапештський університет ім. Лоранда Етвеша, Сегедський університет, Ніредьгазька вища школа.

Україністика в Угорщині має давню історію. Цієї теми почасти торкається Петро Лизанець в Енциклопедії української мови [2007: 738–739]. Україністичні дослідження в Угорщині, значні не тільки в кількісному, але і в якісному відношенні, беруть свій початок ще з першої половини XIX століття. Своїми науковими пошуками угорську україністику збагатили славісти Ласло Чопей, Шандор Бонкало, Антоній Годинка, Ласло Деже, Еміль Балецький, Шандор Мокань, Пал Мішлеї та Іштван Удварі. Їхні праці і сьогодні перебувають у науковому обігу не тільки в Угорщині, але й в українських та інших слов'янських наукових колах. Традиції своїх попередників продовжують дослідники Геза Вернке, Андраш Золтан, Мігай Кочіш, а також плеяда молодих науковців-україністів.

Наразі україністичні дослідження проводяться у трьох вузах Угорщини, де водночас є україністичні студії, – в Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша, в Сегедському університеті та Ніредьгазькій вищій школі.

УКРАЇНІСТИКА В БУДАПЕШТСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМ. ЛОРАНДА ЕТВЕША

Історію україністики в Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша детально описала Вікторія Лебович [Lebovics 2009: 156–169], поділивши її на такі історичні відтинки: період Першої світової війни, 60-ті роки XX століття, політичні реформи 90-х років, межа XX–XXI століть. Після закінчення Першої світової війни розпочалося вивчення русинської (малоруської) мови та літератури в Будапештському університеті. Першим викладачем став Шандор Бонкало. У 1919 році він очолив новостворену кафедру русинської мови та

літератури. Однак на цій посаді протримався недовго [про причини див. Lebovics 2009: 158–159]. Після Другої світової війни 1961 рік можна вважати за точку відліку відродження україністики в цьому закладі: тут був організований відділ української мови та літератури в рамках кафедри російської філології. Навчальний матеріал для студентів готувала Віра Іванівна Сердюк (за чоловіком Тіборне Шер).

Варто зазначити, що зацікавленість україністичними студіями особливо посилилась після проголошення незалежності України в 1991 році. Це пояснюється новою ситуацією, пов'язаною з розпадом колишнього СРСР, у результаті якої Україна стала великим сусідом Угорщини, а українська мова – важливим засобом міждержавного спілкування [Zoltán 1998: 4]. Межа ХХ–ХХІ століть пов'язана із серйозними змінами в історії україністики в Будапештському університеті. Навесні 2002 року тут створено кафедру української філології. Першим завідувачем з вересня 2003 р. став доктор Угорської академії наук, професор Андраш Золтан. Наразі на кафедрі працює четверо викладачів: професор Андраш Золтан, доктор філософії (PhD) ад'юнкт Вікторія Лебович, кандидат філологічних наук Оксана Ковач та лектор Мар'яна Лявинець (з 1991 року до сьогодні в Будапештському університеті працює постійний лектор). У 2006 році з'явився підручник з української мови під назвою «Доброго дня, Україно!», авторами якого є Вікторія Лебович та Ірина Осипова, його можна знайти на сайті [<http://mek.oszk.hu/04900/04932/>].

Ім'я професора Андраша Золтана відоме у слов'янському світі. Про його заслуги у сфері українського мовознавства йдеться у статті Є. Барань [2010: 126–128]. Зусиллями науковця у 2006 році видано найдавнішу пам'ятку, написану на території сучасного Закарпаття, – «Нягівські Повчання» [Няговские Поучения. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Петрова с вводной статьей Ласло Дэже. Под редакцией и с предисловием Андраша Золтана. Ньиредьхаза, 2006]. Професор Золтан сприяє популяризації української мови в Угорській Республіці: неодноразово на україністичних конференціях, читав доповіді з питань історії української мови, етимології угорських слів українського походження, проблем українсько-угорських міжмовних та літературних контактів, історії україністичних студій та досліджень в Угорщині тощо. У процесі освітницької діяльності професор Золтан, окрім інших слов'янознавчих дисциплін, веде курси з історичної граматики української мови, порівняльно-історичної граматики слов'янських мов та історії угорської україністики, заохочує угорську молодь до вивчення української мови.

Кафедра української філології Будапештського університету у жовтні 2011 року святкувала 50-ліття свого існування. З цієї нагоди проведено урочисте публічне засідання, пов'язане з міжнародною конференцією, яка своєю тематикою охоплювала питання україністики в Угорщині та за її межами.

Наукова зустріч зібрала дослідників-україністів як з Угорщини, так і з-за кордону, а також з України.

УКРАЇНІСТИКА В СЕГЕДСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Місто Сегед знаходиться в південній частині Угорщини. Університет тут функціонує з 1921 року. Дослідження в галузі славістики в ньому розпочаті ще перед Другою світовою війною. Із 1976 року славістичні студії збагачуються українознавчою тематикою (велася дисципліна «українська розмовна практика» протягом чотирьох семестрів). А з 1993 року, крім болгарської та сербської філології, створено відділення української філології [дет. про це див. Кочіш 2010: 130–135]. На сьогодні воно є одним із підрозділів Інституту славістики, який очолює доктор Угорської академії наук, професор Мігай Кочіш. Викладачі та лектори підготували навчальну літературу з української мови, літератури, історії тощо, зокрема такі: Микола Зубов, Мігай Кочіш „Навчальні тексти і діалоги з української мови для початківців” [Сегед, 1999], Ірина Багмут, Вікторія Штефуца „Сходінка I. Українська мова для початківців” [Сегед, 2010], їхнє ж „Українська мова. Адаптовані тексти для читання. Рівень B1–B2” [Сегед, 2011].

Варто наголосити, що директор Інституту славістики доктор філологічних наук, професор Мігай Кочіш активно вивчає пам'ятки української мови XVI століття. Результати його досліджень представлені у монографії „Tizenhatodik századi ukrán egyházi kéziratainak és helyesírásuk” (Українські церковні рукописи XVI століття в Угорщині та їх правопис) [Szombathely, 2008], а також у низці статей [див., напр., Kocsis Mihály „Описание Украинского гомилярия 1588 года” – In: Другий міжнародний конгрес україністів. Доповіді і повідомлення. Мовознавство. Львів, 1993: с. 26–28; його ж „Спостереження за правописом у Скотарському учительному Євангелії” – In: Studia Russica 20 (2003), 209–213]. Ним виданий рукопис Скотарського учительного Євангелія [Kocsis Mihály, Скотарське учительне Євангеліє – український гоміліар 1588 року. Текст рукопису підготував і видав: Мігай Кочіш. З передмовою проф. Василя Німчука. (Bibliotheca Slavica Savariensis IV. Regidit: Károly Gadányi). Szombathely, 1997]. Зараз викладання українознавчих дисциплін забезпечують четверо викладачів: професор Мігай Кочіш, кандидат філологічних наук, лектор Ірина Багмут, доктор філософії (PhD) ад'юнкт Наталія Шайтош та аспірантка Вікторія Штефуца.

Інститут славістики Сегедського університету із 1996 року кожний третій рік організовує конференцію україністів Угорщини. Доповіді, проголошені на цих фахових заходах, вміщені у славістичному журналі

Hungaro-Ruthenica (дотепер вийшло 5 номерів часопису, наразі готуються до друку матеріали шостої конференції).

Отож, можемо стверджувати, що для сегодньої україністики характерна багатогранність як у наукових пошуках, так і в освітницькій сфері.

УКРАЇНІСТИКА В НІРЕДЬГАЗЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

Місто Ниредьгаза знаходиться в північно-східній частині Угорщини, на помежів'ї з українською етнічною територією. Створення в 1992 році кафедри української та русинської філології у Ниредьгазькій вищій школі (попередник Педагогічна вища школа ім. Дьєрдя Бешеньєї) мало як державне, так і регіональне значення. Ініціатором, засновником та першим завідувачем кафедри став доктор Угорської академії наук, професор Іштван Удварі. У лютому 1992 року була створена вишівська кафедра, де через рік, у 1993 році, розпочалася підготовка угорських студентів-україністів.

Професор Іштван Удварі був здібним організатором навчального процесу. Його заслуги Василь Німчук назвав історичними у зв'язку із заснуванням «чи не першої в повоєнній Угорщині вишівської кафедри, де українській мові відведено належне місце» [Німчук 2011: 40]. До того ж, професор Удварі був ще й відомим у славістичному світі науковцем. Його вклад у дослідження історії української мови, української історичної діалектології, угорської україністики, українсько-угорських міжмовних контактів, виявлення, дослідження та видання давніх східно- та південнослов'янських писемних пам'яток є неоціненним; саме він повернув науці імена та творчі здобутки забутих мовознавців, істориків, діячів культури тощо. За редакцією Іштвана Удварі видана шеститомна база даних українсько-угорського словника [Ниредьгаза, 2000–2003] та двотомний угорсько-український словник [Ниредьгаза, 2005–2006]. «Мусимо згадати, – наголосив Василь Німчук, – що І. Удварі, як ніхто більше в Угорщині в той час, інформував широко угорську наукову громадськість про новини в українській науці (і не тільки в лінгвістичній)» [Німчук 2011: 40].

Професор Удварі був завідувачем кафедри до 2005 року, до часу, поки смерть не обірвала його життя саме в розквіті творчих сил. До п'ятої річниці пам'яті вченого колегами було зібрано повну бібліографію його наукового доробку і видано біобібліографічний покажчик Іштвана Удварі, який разом із рецензіями на праці науковця нараховує більш ніж 1500 позицій [Бібліографія наукових праць професора Удварі (Udvari István élete és munkássága — Иштван Удварі: Биобиблиографический указатель. — Под редакцией Андраша Золтана. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2010. 238 p. (= *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 26.)].

Кафедра уможливило ведення наукових досліджень з україністики та русиністики. За роки існування кафедри викладачами підготовлено понад 60 окремих наукових праць (опис видань до 2003 року міститься у виданні Káprály–Pischlöger–Abonyi 2003). Серед них хочемо виділити посібники для студентів-україністів (напр., Капраль Михайло, *Beszéljünk ukránul! Főiskolai jegyzet ukrainista hallgatók számára.* // Розмовляймо українською! Посібник для угорських україністів. Nyíregyháza, 1998. Друге доповнене видання, Nyíregyháza, 2000. Третє видання, Nyíregyháza, 2002; Мельник Світлана, *Az ukrán morfológia alapjai* // Початки української морфології. Посібник для угорських україністів. Nyíregyháza, 1999; Софілканич Юдіта, *Tanuljunk ukránul!* // Вивчаймо українську мову! Автор передмови і редактор Іштван Удварі. Nyíregyháza, 2004. Книга 2. Nyíregyháza, 2009).

З 2006 по 2011 рік кафедру очолював доктор Угорської академії наук, професор Будапештського університету Андраш Золтан за неповним тижневим навантаженням. У 2011 році на базі Ніредьгазької вищої школи створено Інститут славістики, підрозділами якого є кафедра української та русинської філології і кафедра російської мови та літератури. Науково-дослідний інститут очолює доктор Угорської академії, професор Ержебет Ч. Йонаш. Зараз на кафедрі працює четверо викладачів: кандидат філологічних наук, професор Михайло Капраль, доктори філософії (PhD), ад'юнкти Андрея Абоні та Єлизавета Барань і лектор української мови Рената Романюк. Сучасний стан і перспективи розвитку ніредьгазької україністики детально описуються у статті Єлизавети Барань [2011: 27–32].

ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА
ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА, ЯКІ БУЛИ ПІДГОТОВЛЕНІ
В РАМКАХ МОВОЗНАВЧОЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ДОКТОРСЬКИХ
ШКІЛ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ЛОРАНДА ЕТВЕША

Теми з українського мовознавства досліджують у рамках Слов'янської мовознавчої програми Мовознавчої докторської школи Університету ім. Лоранда Етвеша, створеної в 1995 році. Першою дисертатцією, захищеною у 2000 році, була робота Лайоша Секе *A liturgikus egyházi szláv nyelv Északkelet-Magyarországon (XVI–XIX század)* [Літургічна церковно-слов'янська мова в північно-східній Угорщині в XVI–XIX століттях]. [пор.: <http://www.ektf.hu/tudomany/BTKoktatok/SzokeL.htm>]. Дисертаційна робота вийшла друком у 2002 році в місті Егер. Робота Лайоша Секе має відношення до української мови, бо в ній описано основні віхи культурного розвитку русинів історичної Угорщини (сьогодні це території Східної Словаччини, Закарпаття та північно-східної Угорщини). Пред-метом дослідження автора стали друковані літургічні книги, що виявлені ним в бібліотеках Унгарського (нині Ужгородського) та Пряшівського єпископа-

патів, у бібліотеці Маріапочського базиліанського монастиря, а та-кож у бібліотеці архієпархії в місті Егер. Лайош Секе поняття „русин” вживає не стільки як етнічний термін, а більше для назви релігійної общини. Опрацьовуючи пам'ятки періоду XVI–XIX століття, Лайош Секе дійшов такого висновку: „На території Закарпаття в XVII столітті пере-важала строкатість стосовно мови літургичних книг: поряд з південно-слов'янською редакцією книг переважали видання української та російської редакцій».

У 2008 році Каталін Медвідь захистила дисертацію на тему «Намагання створення русинської літературної мови на Закарпатті (1917–2004)». Дослідження проводилося на основі видань, створених на Закарпатті на Закарпатті (граматики, періодики, праць Антонія Годинки). Через рік відбувся захист дисертації Андреї Абоні на тему «Лексичні германізми в народних русинських виданнях». Базою для дослідження послужили русинські видання, які з'явилися в Сербії, Словаччині, Угорщині та Україні. Автор проаналізувала біля двохсот германізмів, які функціонують у творах худо-жньої літератури, лексикографічних працях та періодиці, але насправді їх кількість, за твердженням дослідниці, набагато численніша. Дослідивши етимологію запозичених з німецької мови слів, Андрея Абоні встановила, що переважна їх більшість увійшла до системи русинської мови посередництвом словацької та угорської мов.

Уперше в історії Слов'янської мовознавчої програми написана Гайналкою Фіріс дисертація бачвансько-сримською русинською. Тема її роботи – «Прізвища угорського походження у бачвансько-сримських русинів». Автор зазначає, що предки бачвансько-сримських русинів жили в угорськомовному оточенні з часу здобуття угорцями батьківщини. З огляду на те, що русини опинилися на території, яка стала належати Угорщині, угорська мова відіграла для них головну роль. Прізвища з угорської, як зазначила автор, потрапляли до русинської мови трьома шляхами: через угорськомовну адміністрацію, завдяки щоденним контактам представників двох націй і, як результат, русинсько-угорському білінгвізму. У роботі простежено процес фонетичної та морфологічної адаптації 299 прізвищ та 66 прізвиць угорських за походженням із вказівкою на час першої фіксації та можливе місце виникнення, указано спосіб їх творення з урахуванням суспільних, етнічних та демографічних чинників.

Проблеми міжмовних контактів розглядає в своїй дисертації «Угорсько-українські міжмовні контакти: гунгаризми на угорсько-українському (русинському) мовному помежів'ї (на основі літературних творів)» автор цієї статті. Джерелом дослідження слугують твори художньої літератури закарпатських, галицьких та буковинських авторів. У дисертації розглянуто процес фонетичної та морфологічної адаптації гунгаризмів, виділено їх семантичні особливості, виконано класифікацію за тематичними групами, указані напрямки для подальших досліджень. Автор також уклала тлумачно-етимологічний словник гунгаризмів, який нараховує 431 одиницю.

У рамках підрозділу Літературознавчої докторської програми, яка має назву «Російська література та культура між Сходом та Заходом», у 2001 році Вікторія Лебович захистила дисертацію «Образ «москаля» в українській літературі першої половини XIX століття (у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та П. Гулака-Артемівського). Недавно була захищена дисертаційна робота Наталії Шайтош «Олександр Потебня і Харківський університет як наукова школа кінця XIX–початку XX століття».

Можемо констатувати, що за період функціонування Слов'янської мовознавчої програми захищено 5 дисертацій на здобуття наукового ступеня PhD, тематика яких тісно пов'язана з українською мовою, наразі готуються до захисту ще дві роботи. У Літературознавчій докторській програмі тепер захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня PhD, готується до захисту одна робота.

Сподіваємося, що дослідження з українського мовознавства та літературознавства в Угорщині зацікавлять і молодих славістів, тож їхня увага зосереджуватиметься на всебічному дослідженні української мови, літератури та культури взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

- Барань Є., 2010/1. *На ниві слов'янського мовознавства (до 60-річчя від дня народження Андраша Золтана)* – in: Українська мова, 126–128.
- Барань Є., 2011. *Підготовка студентів-україністів у Ниредьгазській Вищій Школі: історія створення кафедри, сучасний стан і перспективи розвитку* – in: Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Випуск 6. Львів, 27–32.
- Барань Є., 2011. *Темі дисертаційних робіт з українського мовознавства, які були підготовлені та готуються в рамках Слов'янської Мовознавчої Програми Мовознавчої Докторської Школи Університету ім. Лоранда Етвеша* – in: L. Jászay, A. Zoltán (ред.), *Studia Russica XXIV*. Budapest, (у друці).
- Кочіш М., 2010. *Українське та білоруське мовознавство в Segedi* – in: Мойсієнко В., Ершов В. (ред.), *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем 22 (II том)*. Житомир, 130–135.
- Лизанець П., 2007. *Україністика в Угорщині* – in: Українська мова. Енциклопедія. Київ, 738–739.
- Німчук В., *Иштван Удвари – історик української мови*. // Збірник присвячений 60-літтю Иштвана Удвари – in: *In memoriam István Udvari (1950–2005). A 2010. május 25–26-i nyíregyházi emlékkonferencia anyaga* – Матеріали конференції пам'яті Иштвана Удвари (Ниредьгаза, 25–26 мая 2010 г.). Szerkesztette Zoltán András – Под редакцією Андраша Золтана. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2011. – 405, [3] p. (= *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 28), 39–44.
- Káprály–Pischlöger–Abonyi 2003 = Káprály Mihály, Pischlöger Christian, Abonyi Andrea, *Az Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék. Kiadványok: 1993–2003*. // Кафедра української і русинської філології. Публикації: 1993–2003. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 13. 2003.

Lebovics V., 2009. *История украинистики в Будапештском университете* – in: L. Jászay, A. Zoltán (szerk.), *Studia Russica XXIII*. Budapest, 156–169.

Zoltán A., 1998. Előszó – *Предисловие: A Litván Nagyfejedelmég és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság*. Az 1998. május 25–26-i konferencia anyaga. Szerkesztették: Laczházi Aranka, Szmolinka Eszter, Zoltán András – Языки в Великом княжестве Литовском и странах современной Центральной и Восточной Европы: аналогии и преемственность. Редакторы: А. Лацхази, Э. Смолинка, А. Золтан. Budapest: ELTE, 3–11.

UKRAINIAN STUDIES IN HUNGARY

Summary. The article deals with the history of Ukrainian Studies in Hungary. Researches in the field of Ukrainian language and literature in Hungary take back to the first half of the nineteenth century. It is emphasized that the Hungarian slavists' contribution to the development of Ukrainian Slavistic is significant. Currently researches in the field of Ukrainian language and literature conducted in three high schools in Hungary.

Key words: Researches in the field of Ukrainian language and literature in Hungary, Eötvös Loránd University of Budapest, University of Szeged, College of Nyiregyháza